

ห้องสมุดงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ

247720

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่น
ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล :
ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอก
ฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร

โดย ดร. คัทลียา จิระประเสริฐกุล

ตุลาคม 2553

600252131

ห้องสมุดงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ

247720

สัญญาเลขที่ MKC4900102

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่น
ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล :
ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอก
ฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร

โดย ดร. คัทลียา จีระประเสริฐกุล
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา
และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกอ. และ สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้จะไม่สำเร็จล่วงไปได้หากปราศจากการสนับสนุนของบุคคลและหน่วยงานดังต่อไปนี้ ผู้ทำวิจัยขอขอบพระคุณสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ให้ทุนสนับสนุนโครงการนี้ ขอขอบพระคุณศาสตราจารย์อรศิริ ปาณินท์ เป็นอย่างสูงสำหรับคำแนะนำและกำลังใจที่ดีในฐานะนักวิจัยที่ปรึกษา (Mentor) และครูผู้เป็นตัวอย่างที่ดี ตลอดการทำงานอันยาวนานนี้ และขอขอบพระคุณชาวบ้านบางระจันทุกท่านที่ให้ความเป็นมิตร ความเอ็นดู และให้การสนับสนุนข้อมูลในการทำวิจัยตลอดระยะเวลา 9 ปีที่ผ่านมา ตั้งแต่ผู้วิจัยยังเรียนปริญญาเอกอยู่

นอกจากนี้ ขอขอบคุณนิสิตคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สำหรับการทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยวิจัยภาคสนาม ขอขอบคุณนางสาวพรนภา นาวสาวปนัดดา เยาวยัง และนางสาวประภัสรา นาคะ มาณที่นี้ด้วย และขอขอบคุณคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่ให้การสนับสนุนการดำเนินงานวิจัยชิ้นนี้

แม้งานวิจัยนี้จะใช้เวลายาวนาน เนื่องจากผู้วิจัยมีอุปสรรคทางร่างกายในระหว่างการตั้งครรภ์ทั้ง 2 ครั้ง แต่ในที่สุด ก็สามารถทำงานแล้วเสร็จ ทั้งนี้ ก็ด้วยแรงสนับสนุนจากครอบครัวซึ่งประกอบด้วยคุณแม่ สามี และลูกที่น่ารักทั้ง 2 คน ขอขอบคุณทุกคนที่คอยเป็นกำลังใจและอยู่เคียงข้างตลอดการทำงานชิ้นนี้ ขอขอบคุณค่ะ

ดร.คัทลียา จิรประเสริฐกุล

ตุลาคม 2553

บทคัดย่อ

รหัสโครงการ MRG4980162
ชื่อโครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานครและ
ปริมณฑล: ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่ง
ตะวันตกของกรุงเทพมหานคร
นักวิจัย ดร. คัทลียา จิรประเสริฐกุล
E-mail Address : archcyn@ku.ac.th
นักวิจัยที่ปรึกษา ศ. อรศิริ ปาณินท์
ระยะเวลาโครงการ มิถุนายน 2549 ถึง ตุลาคม 2553

247720

จากการสังเกตทิศทางของการเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพฯ ในช่วงระยะเวลาประมาณ 40 ปีที่ผ่านมา ที่ภาพของป่าคอนกรีตและวิถีคนเมืองได้ค่อย ๆ กลืนกินภาพของบ้านสวนริมคลองและวิถีชีวิตคนไทยดั้งเดิมที่ผูกพันกับสายน้ำ ทำให้เราอาจกล่าวได้ว่า กรุงเทพมหานครกำลังมีแนวโน้มการพัฒนาไปสู่การเป็น “เมืองไร้ที่” (A city of nowhere)

กรณีการตัดถนนนครอินทร์พาดผ่านชุมชนท้องถิ่น เป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นถึงผลต่อเนื่องจากการกระทำโดยภาครัฐ ซึ่งเป็นการจุดชนวนให้เกิดกระบวนการการผลิตซ้ำของ “วงจรการพัฒนาอย่างไม่ยั่งยืน” งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการตัดถนนนครอินทร์ในรอบด้าน เพื่อนำมาคาดการณ์ทิศทางและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานครในอนาคต

งานวิจัยประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่ การสำรวจภาพกว้างของพื้นที่ริม 2 ฝั่งถนน และการศึกษาพื้นที่เฉพาะหมู่บ้านบางรวนก ตำบลบางขุนทอง จังหวัดนนทบุรี ระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ ได้แก่ การรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์ โดยทำการวิเคราะห์ด้วยเทคนิคการบันทึกแผนที่ (Mapping analysis) และการวิเคราะห์บทสัมภาษณ์อย่างละเอียด (Content analysis)

การจากเปรียบเทียบผลการสำรวจในปีพ.ศ.2545 กับปัจจุบัน จะพบว่า การตัดถนนนครอินทร์มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอย่างรวดเร็วมาก ซึ่งส่งผลเป็นวงจรลูกโซ่ต่อการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม ระบบเศรษฐกิจและการค้าขาย และระบบสังคมและวัฒนธรรม แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่พบเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับผลการศึกษางานวิจัยที่ผ่านมา กล่าวคือ กรุงเทพมหานครกำลังมุ่งพัฒนาไปสู่ความเป็นเมืองที่มีความแตกต่าง หลากหลาย สังคมมีความเป็นปัจเจกสูง และชุมชนมีการกระจายตัวกันมากขึ้น

นอกจากนี้ คุณลักษณะพิเศษของที่ว่างและถิ่นที่อยู่ของไทย 3 ประเด็นได้ถูกนำมาวิพากษ์ โดยพบว่า คลองถูกลดบทบาทความสำคัญ ในขณะที่คุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยกยังคงหลงเหลือในมิติทางกายภาพ พฤติกรรมทางสังคม และการรับรู้ ส่วนการ

247720

ก่อร่างสร้างชุมชนพบว่ายังมีการรวมกลุ่มเหนียวแน่นในหมู่ชาวคลองเดิม แยกตัวออกจากกลุ่มหมู่บ้านจัดสรรที่เป็นระบบสังคมคนเมืองแบบปัจเจก ทั้งนี้ ผู้วิจัยค้นพบว่า สิ่งที่ยังคงเป็นอัตลักษณ์ของบ้านบางราวนกที่เด่นชัดกลับไม่ใช่สภาพทางกายภาพของบ้านสวนริมคลองอีกต่อไป หากแต่เป็นระบบสังคมแบบเครือญาติ และความเข้มแข็งของระบบชุมชนที่ยังสามารถระดมใจกันได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงนี้

การอ่านการเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพฯผ่านกรณีศึกษาหนึ่งๆในช่วงระยะเวลาที่ต่อเนื่องนั้น เป็นกระบวนการที่นักออกแบบและวางผังชุมชนควรให้ความสำคัญ งานวิจัยนี้จะช่วยย้ำเน้นความสำคัญในเรื่องการศึกษาพื้นที่ใด ๆอย่างรอบด้านและต่อเนื่อง โดยองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาจะเป็นฐานของความเข้าใจถึงพื้นที่นั้นๆอย่างถ่องแท้

คำหลัก บ้านสวนริมคลอง ถนนนครอินทร์ บ้านบางราวนก ชุมชนท้องถิ่น,
การเปลี่ยนแปลง

Abstract

Project Code : MRG4980162
Project Title : The transformations of Bangkok's indigenous landscapes: The impacts from the constructions of the Outer Ring Road System on the West of Bangkok
Investigator : Dr. Cuttaleeya Jiraporasertkun
E-mail Address : archcyn@ku.ac.th
Project Period : June 2006 – October 2010

247720

Over the past 40 years, the scenes of concrete buildings and urban life have invaded the typical scenes of '*ban suan rim khlong*' (house along waterway in orchards) and life along water. Such evidences indicated that Bangkok might possibly turning to be 'a city of nowhere.

Nakhon Inn Road, a 60-metre wide highway completed in 2003, was chosen as a case study representing impacts from the development in Bangkok's urban fringe. This paper focuses on the transformations of areas alongside this road which have been massively changed over seven years (from 2002 to 2009).

The research comprises two scales, consisting of the macro scale of settlements alongside Nakhon Inn Road and the micro scale of settlements in Bangraonok village, Nonthaburi. Various methods and techniques have been used such as observation, in-depth interview, mapping analysis and content analysis of people's accounts.

In comparison to the study 7 years ago, it is found that the road construction has highly impacts to the rapid and dramatic physical changes, consequent to changes in ecological, economics and social systems. Similar to the previous study in other parts of Bangkok, it is found that the study has changed towards diversification, fragmentation while people are becoming highly individualistic.

Besides, the three notions of Thai space and place have also been discussed. The research indicated that *khlong* is becoming less significant to local people whereas the quality of unboundedness has been somewhat survived in terms of physical, social behavior and human perception. Lastly for the re-formation of community, it is found that local people still maintain strong relationships in contrast to residences in housing estates that live separately. This research has discovered that the real identity of Ban Bangraonok today is no longer portrayed via the physical environment of *ban suan rim*

khlong. Instead, it is subsisted in the social intimacy among close relatives and strong relationships within the community that have still been survived among these dramatic changes.

Finally, the method of reading changes through time is a useful tool for designers and community planners. It is with hope that the outcome from this research could provide grounds for the process of understanding place authentically.

Keywords: *Ban suan rim khlong*, Nakhon Inn Road, *Ban Bangraonok*,
Local community, Transformation

สารบัญ

บทที่ 1	บทนำ	
1.1	ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย	1-2
1.2	วัตถุประสงค์ของโครงการ	1-3
1.3	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	1-3
1.4	โครงสร้างของงานวิจัย	1-4
บทที่ 2	กรุงเทพมหานครกับการพัฒนาอย่าง (ไม่) ยั่งยืน	
2.1	แนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน	2-1
2.2	วัฒนธรรมชุมชนกับความยั่งยืนในสังคมไทย	2-2
2.3	กรุงเทพฯกับการพัฒนาอย่าง(ไม่)ยั่งยืน	2-3
2.4	ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานคร	2-6
2.5	การทบทวนการอ่านและแปลความหมายถิ่นที่อย่างไทย	2-9
บทที่ 3	การออกแบบงานวิจัย	
3.1	กลยุทธ์ในการวิจัย	3-1
3.2	พื้นที่ศึกษา	3-2
3.3	ขอบเขตของการวิจัยและวิธีดำเนินการวิจัย	3-3
3.4	วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล	3-5
3.5	อุปสรรคและข้อจำกัดในการศึกษา	3-6
บทที่ 4	พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ ของพื้นที่ 2 ฝั่งริมถนนนครอินทร์	
4.1	พัฒนาการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่	4-1
4.2	การเปลี่ยนแปลงด้านระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม	4-10
4.3	การเปลี่ยนแปลงด้านระบบเศรษฐกิจและการค้าขาย	4-15
4.4	การเปลี่ยนแปลงด้านระบบสังคมและวัฒนธรรม	4-18
บทที่ 5	บทวิพากษ์คุณลักษณะพิเศษของที่ว่างและ ถิ่นที่อย่างไทยบนความแปรเปลี่ยน	
5.1	ความสำคัญของคลอง	5-1
5.2	คุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยก	5-6
5.3	การก่อร่างสร้างชุมชน	5-12

บทที่ 6	บทสรุปและข้อเสนอแนะ	
6.1	ผลกระทบของการตัดถนนนครินทร์	6-1
6.2	การแปรเปลี่ยนวัฒนธรรมชุมชนและอัตลักษณ์ของถิ่นที่	6-2
6.3	ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ	6-3
บรรณานุกรม		7-1
ภาคผนวก		
ภาคผนวก ก	Output จากโครงการวิจัยที่ได้รับทุนจาก สกอ. และ สกว.	ก-1
ภาคผนวก ข	แบบสัมภาษณ์	ข-1
ภาคผนวก ค	ประมวลแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศของหมู่บ้านบางรวนก ตั้งแต่ปีพ.ศ.2495 ถึงปีพ.ศ.2544	ค-1

สารบัญภาพ

ภาพที่ 2-1 แผนภาพสามเหลี่ยมแสดงจุดมุ่งหมายสามด้านที่อยู่บนฐานของความขัดแย้ง	2-2
ภาพที่ 3-1 แผนที่แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษาในภาพกว้าง (ส่วนที่ 1) และพื้นที่เฉพาะ (ส่วน 2)	3-2
ภาพที่ 4-1 ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 18 เมษายน ปีพ.ศ. 2543	4-4
ภาพที่ 4-2 ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 2 กุมภาพันธ์ ปีพ.ศ. 2544	4-4
ภาพที่ 4-3 ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 18 มกราคม ปีพ.ศ. 2545	4-4
ภาพที่ 4-4 ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 13 เมษายน ปีพ.ศ. 2546	4-5
ภาพที่ 4-5 ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 1 ตุลาคม ปีพ.ศ. 2547	4-5
ภาพที่ 4-6 ภาพถ่ายดาวเทียม SPOT5 K/J 262/322 ณ วันที่ 13 ธันวาคม ปีพ.ศ. 2548	4-5
ภาพที่ 4-7 ภาพถ่ายดาวเทียม IKONOS-2 ณ วันที่ 26 มกราคม ปีพ.ศ. 2549	4-6
ภาพที่ 4-8 ภาพถ่ายดาวเทียม SPOT5 K/J 262/322 ณ วันที่ 3 กุมภาพันธ์ ปีพ.ศ. 2550	4-6
ภาพที่ 4-9 ภาพถ่ายดาวเทียม Point of Asia บันทึก ณ วันที่ 26 มีนาคม ปีพ.ศ. 2550 (ปรับปรุงข้อมูลปีพ.ศ.2548)	4-6
ภาพที่ 4-10 แผนที่แสดงการตั้งถิ่นฐานของอาคารและทางสัญจรในปีพ.ศ. 2545	4-7
ภาพที่ 4-11 แผนที่แสดงการตั้งถิ่นฐานของอาคารและทางสัญจรในปีพ.ศ. 2550	4-7
ภาพที่ 4-12 แผนที่แสดงถนนที่สร้างใหม่ในช่วงปีพ.ศ. 2545 ถึงปีพ.ศ. 2550	4-8
ภาพที่ 4-13 แผนที่แสดงอาคารที่สร้างใหม่ในช่วงปีพ.ศ. 2545 ถึงปีพ.ศ. 2550	4-8
ภาพที่ 4-14 แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินริมถนนนครอินทร์ ในปีพ.ศ. 2550	4-9
ภาพที่ 4-15 แผนที่แสดงจำนวนชั้นของอาคารริมถนนนครอินทร์ ในปีพ.ศ. 2550	4-9
ภาพที่ 4-16 พื้นที่เกษตรกรรมที่ถูกทิ้งร้างและรอขายริมถนนนครอินทร์	4-10
ภาพที่ 4-17 ภาพখনัดสวนที่ได้รับการดูแลอย่างดีในปีพ.ศ.2545 (ซ้าย)	4-11
ภาพที่ 4-18 หมู่บ้านจัดสรรสร้างกำแพงสูงริมคลองบางคูเวียง (ซ้าย) และคลองบางราวนก (ขวา)	4-12
ภาพที่ 4-19 แผนที่แสดงระบบคลองสาขา ถนนทางหลวง และถนนท้องถิ่น	4-13
ภาพที่ 4-20 บรรยากาศทางเข้าหมู่บ้านบางราวนกจากถนนนครอินทร์ (ซ้าย)	4-14
ภาพที่ 4-21 คันสวนและร่องน้ำ (ซ้าย) และการถมที่ดินเพื่อสร้างบ้าน (ขวา)	4-14
ภาพที่ 4-22 ภูมิทัศน์สองข้างทางถนนนครอินทร์ที่เต็มไปด้วยป้ายโฆษณาขนาดใหญ่	4-15
ภาพที่ 4-23 บรรยากาศภายนอกและภายในตลาดพระราม 5	4-16
ภาพที่ 4-24 อาคารห้องเช่าสี่ชั้นจุดขาดสูง 4 ชั้นมีกำแพงสูงปิดล้อมมิดชิด	4-17
ภาพที่ 4-25 บรรยากาศงานทอดกฐินที่วัดโพธิ์เอน (8 ตุลาคม 2549)	4-20
ภาพที่ 4-26 บรรยากาศอันเงียบเหงาของหมู่บ้านจัดสรรในพื้นที่ศึกษา	4-21
ภาพที่ 4-27 แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารของหมู่บ้านบางราวนก	4-22

ภาพที่ 4-28	แผนที่แสดงโครงข่ายทางสัญจรในหมู่บ้านบางรวนบก	4-22
ภาพที่ 4-29	แผนที่แสดงกลุ่มอาคารในหมู่บ้านบางรวนบก	4-23
ภาพที่ 4-30	แผนที่แสดงตำแหน่งรั้วในหมู่บ้านบางรวนบก	4-23
ภาพที่ 4-31	แผนที่แสดงประเภทของอาคารในหมู่บ้านบางรวนบก	4-24
ภาพที่ 4-32	แผนที่แสดงจำนวนชั้นของอาคารในหมู่บ้านบางรวนบก	4-24
ภาพที่ 4-33	แผนที่แสดงตำแหน่งของบ้านเช่าในหมู่บ้านบางรวนบก	4-25
ภาพที่ 5-1	บรรยากาศของเรือพายขายกับข้าวในปีพ.ศ. 2545 (ซ้ายบน กลางบน) และเรือของชาวบ้านที่มาทำบุญทอดกฐินในปีพ.ศ.2549 (ขวาบน) กับบรรยากาศที่ค่อนข้างเงียบเหงาในคลองบางรวนบกในปีพ.ศ.2552 (ล่าง)	5-3
ภาพที่ 5-2	แผนที่แสดงตำแหน่งรั้วในหมู่บ้านบางรวนบก	5-7
ภาพที่ 5-3	ถนนท้องถิ่นที่กว้างเพียง 6 เมตร ไม่กีดขวางความต่อเนื่องของสวนและคลอง	5-8
ภาพที่ 5-4	รั้วแบบโปร่งของลูกหลานชาวคลองที่สร้างใหม่ (ซ้าย) และรั้วแบบทึบของผู้ที่ย้ายมาอยู่ใหม่ (ขวา)	5-8
ภาพที่ 5-5	ทางเข้าโครงการหมู่บ้านลัดดารมย์ Elegance และ Noble Geo	5-9
ภาพที่ 5-6	ชาวบ้านที่มาทำบุญที่วัดโพธิ์เอนและช่วยกันทำกิจกรรมของวัด	5-13
ภาพที่ ค-1	แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศของหมู่บ้านบางรวนบก ปีพ.ศ.2495 ถึงปีพ.ศ.2544	ค-2
ภาพที่ ค-2	แผนที่แสดงตำแหน่งของบ้านที่ทำการสัมภาษณ์ในหมู่บ้านบางรวนบก ปีพ.ศ.2552	ค-2